

In memoriam

Manuel Ardit i Lucas (1941-2013)*

El dia 8 de desembre de 2013 ens va deixar per sempre un company molt estimat, Manuel Ardit, historiador valencià de referència i membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans des de 1992. Nascut a València el 1941, es doctorà a la Universitat valenciana el 1974 amb una tesi dirigida per Joan Reglà. Ardit va ser primer professor d'institut d'ensenyament mitjà. El 1987 esdevingué professor titular d'història moderna de la Universitat de València. Fou director d'una editorial de la importància del Servei de Publicacions de la Universitat de València i director des de 1987 d'una revista fonamental i emblemàtica com *Afers*. La direcció de la revista, la tingué a partir del número 5, després de la mort del fundador, Sebastià Garcia Martínez. A la revista *Afers*, Manuel Ardit ha comptat sempre amb un secretari de redacció extraordinari: Vicent Olmos, home clau de l'editorial que porta el mateix nom que la revista.

Actualment formava part també del consell directiu de *Catalan Historical Review*, en el segon número de la qual va publicar un balanç dels estudis sobre l'expulsió dels moriscos de 1609 i les seves conseqüències. Sempre va ser un membre amatent de l'Institut d'Estudis Catalans, de manera que encara va enviar el seu vot, ja molt malalt, en la darrera elecció de candidats a nous membres per a la Secció Històrico-Arqueològica, el 21 de novembre passat.

No existia cap síntesi sobre la fi de l'Antic Règim a les terres valencianes fins que Ardit publicà l'any 1977 el seu llibre *Revolución liberal y revuelta campesina: un ensayo sobre la desintegración del régimen feudal en el País Valenciano, 1793-1840*. Amb notable valentia havia optat per uns límits cronològics ben amples: de la revolta popular antifrancesa de 1793, preludi de la de 1808, a la fi de la Primera Guerra Carlista el 1840, passant pels aldarulls de 1794 i de 1801. Va demostrar que la revolta contra el domini napoleònic tingué a València un caràcter antisenyorial i potencialment revolucionari i que l'ocupant intentà restaurar les càrregues senyorials, que s'havien deixat de pagar el 1808. També tractà en aquesta obra d'un tema tan complex com les bases socials de la revolta antiliberal de 1822, preludi del que seria la insurrecció carlista el 1833.

Un dels mèrits de Manuel Ardit ha estat la disposició i la capacitat per a revisar les seves tesis a la llum de la seva pròpia recerca posterior i de la dels seus col·legues, que

han seguit en bona part els camins que ell va obrir. Això s'observa en el seu gran llibre *Els homes i la terra del País Valencià, segles XVI-XVIII* (1993). Ardit superà la tesi que la duresa del règim senyorial valencià, enfortit per l'expulsió dels moriscos i la repoblació, explicaria l'endarreriment regional i fins i tot el fracàs de la primera industrialització al País Valencià. Però també confirmà l'excepcionalitat de l'agricultura de regadiu valenciana, sense mitificar-la, indicant que d'exemples similars a l'àrea mediterrània potser només se'n troben a l'agricultura murciana i a la de la vall del Po.

La seva magna monografia, publicada el 2004, sobre l'evolució social del marquesat de Llombai (Ribera Alta, província de València) des del segle XIII fins al XIX és un exemple de la utilitat de la microhistòria, capaç de respondre, dins la llarga durada, a les grans qüestions de la història general. El lector no perd el fil que porta a les conclusions a través de la complexa evolució dels censos senyorials, de la nupcialitat i la fecunditat, de la natalitat i la mortalitat i dels conflictes socials. La recerca comprèn des de la constitució del feu amb la conquesta fins a la dissolució del règim senyorial. Ardit ens mostra la potència del poder senyorial com a sistema d'extracció a l'època mudèjar amb una agricultura minifundista de subsistència. Indica els canvis operats després de l'expulsió dels moriscos vers una agricultura comercialitzada —vinya i morera—, sobre la base de l'emfiteusi i d'explotacions de dimensions més aptes. No es pot parlar de refeudalització malgrat la Segona Germania de 1693, el caire antisenyorial de la Guerra de Successió a la regió i la recuperació de la renda senyorial al segle XVIII abans del seu declivi en el darrer quart d'aquesta centúria fins a les revoltes anteriors a la guerra contra el domini napoleònic.

Altres temes de la història valenciana dels quals s'ha ocupat Ardit són l'erasmisme, els brots protestants, la Inquisició i l'expulsió dels moriscos, tal com ja ha estat indicat en aquest darrer cas. El 2001 ens va donar un llibre en el qual treu tot el profit imaginable del cens d'Aranda de 1768 per al coneixement del País Valencià en un període de transformació com el del segle XVIII.

Però Manuel Ardit, que ens havia anunciat que tornava a la temàtica de la crisi final de l'Antic Règim i a les albrors del liberalisme polític, es movia amb la mateixa perícia en les grans síntesis que en els treballs d'arxiu. Resulta un exemple d'historiador amb la mateixa capacitat per a la investigació que per a la divulgació, amb una eficiència comparable per a la monografia local i per a la síntesi que abasta tot un país —el seu—, un estat —Espanya— o fins i tot l'Europa occidental sencera. En donen testimoni la

* Text preparat per Albert Balcells, vicepresident de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans. E-mail: Albert.Balcells@uab.es

seva contribució a la *Història dels Països Catalans* (1980), de la qual redactà tot allò referent al País Valencià del segle XVIII al XX i on vaig poder comprovar personalment fins a quin punt era gratificant treballar amb ell.

Altres exemples posteriors d'obres de gran síntesi han estat el seu llibre *Agricultura y crecimiento económico en la Europa occidental moderna* (1992) o el titulat *El Siglo de las Luces* (2007), una excel·lent història social de la cultura, on tracta tant de la de les elits com de la de les classes populars, tant la de la Il·lustració com la de la superstició a l'Espanya del segle XVIII. Darrerament, és remarcable la seva contribució a la història de la població de la ciutat de València i la seva Horta en la història d'aquesta ciutat, publicada el 2009.

Manuel Ardit ha estat traductor d'obres clàssiques, com algunes de James Casey, de Robert Darnton o la biografia de l'historiador Marc Bloch, escrita per Carole Fink. Pel que fa a l'homenatge als mestres de la generació anterior, cal recordar que l'any 2002 va recopilar diversos treballs d'Emili Giralt amb el títol *Empresaris, propietaris i vinyaters: 50 anys de recerca històrica*.

Fidel a la llengua que agermana Catalunya i el País Valencià, historiador al servei d'un concepte obert de Països Catalans, influït en els seus primers treballs per Joan Fuster, Manuel Ardit ha estat una figura respectada per tots, un investigador que ha restat actiu i ha publicat fins a la darrera hora, poc abans que una cruel malaltia ens hagi privat de la seva ajuda i de la seva amistat.

Gregori M. Estrada (1918-2015)*

El 18 de març de 2015 ha mort a Montserrat el pare Gregori M. Estrada i Gamissans, nat a Manresa el 28 d'abril de 1918. Durant els seus primers tres anys va viure al Mas Rossinyol de Monistrol de Calders, al qual continuà anant durant l'estiu fins que els seus pares decidiren dur-lo a l'Escolania de Montserrat, on passà sis anys, des del setembre de 1926 fins al setembre de 1932. Era, doncs, l'època de l'abat Antoni M. Marcet, quan hi havia seriosos conflictes entre el monestir i la dictadura de Primo de Rivera, que acusava l'abat de catalanista i que hauria volgut allunyar-lo del monestir; a partir de l'abril de 1931, amb la proclamació de la Segona República, començà una nova època, que acabà tràgicament el juliol de 1936, amb l'inici de la Guerra Civil, que hauria pogut tenir encara conseqüències molt més greus per a Montserrat si no hagués mantingut una excel·lent relació amb les autoritats de la Generalitat, que protegiren el monestir i facilitaren que els monjos en poguessin sortir i, en part, es refugiessin a l'estranger.

Francesc Estrada —aquest era el seu nom de fonts— va tenir dos mestres excel·lents a l'Escolania, que descobriren el seu talent musical i que l'ensinistraren en un terreny que no havia d'abandonar mai més. Eren el pare Àngel Rodamilans, aleshores prefecte de l'Escolania —que havia d'ésser assassinat a Sabadell el 1936—, i el pare Anselm Ferrer, que n'era director i amb el qual el pare Gregori mantingué una cordialíssima relació fins a la seva mort, el 1969. Rebé també formació musical d'altres monjos que treballaven a l'Escolania: els pares Maur Fàbregas (solfeig), Isidor Civil (violí), Isidor Fonoll (prefecte després d'Àngel Rodamilans) i Plàcid Feliu (prefecte igualment durant les darreres setmanes de la seva estada a l'Escolania).

El 1932, en deixar d'ésser escolà, Francesc Estrada ingressà en el col·legi d'aspirants a monjo, a Montserrat mateix, i el juliol de 1933 va passar de «col·legial» a novici del monestir, on rebé el nom monàstic de Gregori Maria. Al cap d'un any, va fer la professió simple com a monjo de Montserrat el 6 d'agost i tot seguit començà a aprofundir en els estudis musicals, que ja no havia de deixar en tota la vida. En efecte, el 1935 i el 1936 va iniciar els estudis d'orgue al Conservatori del Liceu de Barcelona, sota la direcció de mossèn Josep Muset.

Al començament de juliol de 1936 fou enviat una temporada, per motius de salut, a la residència que Montserrat tenia en aquells moments a Andorra i allà el van sorprendre l'aixecament militar del 17-19 d'aquell mateix mes i la revolució a què donà lloc a tot Catalunya. De seguida va anar, amb altres catalans, a Torí, des d'on, passant per Gènova i per Roma, s'uní, al monestir de Subiaco, amb l'abat Marcet i un grup de monjos de Montserrat que havien pogut abandonar Barcelona, i juntament amb altres monjos joves —acompanyats pel pare Emilià Riu, prefecte dels júnors de Montserrat— es va refugiar al monestir alemany de Beuron (Hohenzollern), on fou rebut fraternalment. Durant el curs 1936-1937 va estudiar filosofia al monestir, igualment benedictí, de Maria Laach (Renània), on acudien tots els monjos de la congregació beuronesa, i tornà a Beuron durant els cursos 1937-1939 per estudiar-hi teologia. Quan va esclatar la Segona Guerra Mundial, es traslladà a Roma i del 1939 al 1940 va seguir encara un curs de teologia a la universitat benedictina de Sant Anselm. Mentrestant, el novembre de 1939 va tornar al monestir de Subiaco, on l'abat Marcet li va rebre la professió monàstica solemne —el 13 de novembre— i li va conferir els quatre ordes menors que el preparaven per al sacerdoci. El 1940, encara a Roma, va ésser ordenat sotsdiaca a la basílica de Sant Joan del Laterà.

El 1941, en acabar precipitadament el curs a causa de l'entrada d'Itàlia a la guerra, va anar a Barcelona en hidroavió des d'Òstia Tiberina i es va reincorporar a Montserrat, on de seguida fou ordenat prevere i va començar a

* Text preparat per Josep Massot i Muntaner, president de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans. E-mail: direccio@pamsa.cat

actuar d'organista, una activitat que no deixaria fins al començament d'aquest segle, quan una progressiva sordesa el va anar afectant. Mentrestant, va continuar els estudis de música: juntament amb el seu company pare Ireneu Segarra —amb el qual treballaren de valent durant tota la vida, encara que ben sovint tenien visions diferents respecte a temes musicals—, va estudiar a Barcelona harmonia i contrapunt amb els mestres Josep Barberà (1941-1947) i Cristòfor Taltabull (1947-1950) i, sense deixar d'ocupar càrrecs de responsabilitat a la comunitat, el 1947 passà un mes al monestir francès de Solesmes, juntament amb el pare David Pujol, per treballar en els textos de música gregoriana propis de Montserrat, i el 1950 va passar uns quants mesos a París i a Hendaia, on féu estudis de fuga amb Charles Koechlin i d'orgue amb André Marchal. Del 1968 al 2002 va ésser també director del cor dels monjos de Montserrat i féu classe de cant gregorià al clercat de Montserrat, per ensinistrar els monjos joves, entre els quals em trobava jo mateix durant uns quants anys.

Va tenir sempre una intensa activitat com a organista, com a promotor de la construcció d'orgues i la fosa de campanes —a Montserrat i a altres indrets— i com a compositor de música religiosa. D'una manera especial, hem de destacar la seva gran aportació al cant litúrgic en català a partir del moment que, arran del Concili II del Vaticà, el llatí va ésser substituït per les llengües vernacles tant a la missa com a l'ofici diví, tan important als monestirs benedictins d'homes i de dones. Aquesta aportació no es va limitar a la composició de noves melodies, sinó que tingué una repercussió a tot el país a través de les Trobades d'Animadors de Cant per a la Litúrgia, que va iniciar el 1970 i que encara continuen avui seguint l'esperit amb què les va fundar.

Al costat d'aquestes intenses activitats de tipus religiós i pastoral, també va dur a terme un treball d'estudi dels antics músics de l'Escolania de Montserrat —el fruit més

important del qual foren les edicions d'obres del pare Miquel López i del pare Joan Cererols a la col·lecció «Mestres de l'Escolania de Montserrat»— i durant molts anys va intentar trobar una nova interpretació dels cants i de les danses del segle XIV del *Llibre Vermell* de Montserrat, de la qual va publicar algun avançament i en va promoure l'execució, en col·laboració amb l'Escolania de Montserrat i altres grups, el 1978 i el 1979, a Montserrat, a Barcelona, a França, a Alemanya i a Rubí. Poc abans de morir havia enllestit el text definitiu del llibre que preparava sobre aquest tema, que suscitarà sens dubte controvèrsies entre els musicòlegs.

Amb aquests antecedents, no és estrany que el 17 de gener de 1974 formés part de la sessió fundacional de la Societat Catalana de Musicologia, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, i que el 1979 n'esdevingués el segon president, càrrec que ocupà fins al 1991. Durant aquests anys va publicar algun article i algunes necrologies al *Butlletí* de la societat, que s'afegiren a altres treballs que havia anat publicant a Catalunya i a l'estranger, en general breus i de to divulgatiu. El 18 de desembre de 1992 fou elegit membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, amb el perfil de musicologia, però al cap d'un any ja esdevingué emèrit i mai no ha tingut una intervenció destacada en les tasques de l'Institut, bé que n'ha seguit amb interès les vicissituds i ha votat escrupolosament per correu sempre que calia.

De caràcter seriós i d'una certa rigidesa en les seves conviccions, era alhora una persona afable i servicial, gran patriota i treballador infatigable. A la darrereria de la seva vida es veié molt disminuït, no solament per la sordesa a què ja m'he referit, sinó també per problemes de salut que l'obligaren a anar en cadira de rodes i l'allunyaren de la vida comunitària. No perdé mai, però, el bon humor i treballà fins al darrer dia de la seva vida. Els qui l'hem conegut de prop i l'hem estimat no l'oblidarem mai.

Joaquim Molas i Batllori (1930-2015)*

Joaquim Molas, membre de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans d'ençà de 1978 i promotor i responsable continuat de la Fundació Mercè Rodoreda, creada al si de l'Institut el 1992, va morir a Barcelona el 16 de març. El 5 de setembre hauria complert 85 anys: tota una vida dedicada a les ciències humanes, amb rigor de mètode, amb capacitat d'innovació i amb repercussió i estratègia reconeguts.

Estudià filosofia i lletres a la Universitat de Barcelona, on, deixeble de Martí de Riquer, es llicencià en filologia

romànica el 1953 i s'hi doctorà el 1958 amb una tesi sobre el poeta del tombant dels segles XIV i XV Lluís Icart. Complementàriament assistí als cursos de literatura catalana i d'història de Catalunya que feien als clandestins Estudis Universitaris Catalans, respectivament, Jordi Rubió i Balaguer i Ferran Soldevila, i en cercles més informals es beneficià del contacte persistent amb Josep M. de Casacuberta, Jaume Vicens Vives, J. V. Foix, Salvador Espriu i, especialment, Carles Riba, que l'influïren en la reorientació dels seus interessos acadèmics cap als segles moderns, enfront dels medievals quasi exclusius dels seus inicis, que es clouen pràcticament amb els seus dos volums de *Literatura catalana antiga* de la «Col·lecció Popular Barcino» (1961 i 1963): havia estat ajudant de la càtedra de Literatures Romàniques Medievals (1953-1955) i encarregat de curs de metodologia d'edició crítica de textos (1955-1959) de la Universitat de Barcelona. El curs 1959-1960 i el se-

* Text preparat per Manuel Jorba, catedràtic emèrit de la Universitat de Barcelona i membre de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans. E-mail: Manuel.Jorba@uab.cat

güent va ser lector de la Universitat de Liverpool, però, en retornar a Barcelona, el 1961, no es va poder reincorporar a la docència universitària oficial fins que, el 1969, fou contractat per la Universitat Autònoma de Barcelona, de la qual fou catedràtic de Literatura Catalana fins al 1984, en què s'incorporà a la Universitat de Barcelona. El 2000 passà a ser-ne catedràtic emèrit.

Tanmateix, és des del 1961 que es féu sentir el seu ascendent sobre les noves generacions d'estudiosos de la literatura catalana a través de la doble activitat de crític militant i de professor d'història de la literatura, tot i no disposar d'una manera constant de cap plataforma d'ampli ressò i d'haver d'exercir la docència en els encara mig clandestins Estudis Universitaris Catalans. Sentit com una conseqüència natural del gust per la lectura i la necessitat de la comprensió i la valoració dels textos, l'exercici de la crítica literària i de la recerca en història literària recolza, d'una banda, en la solidesa del cos teòric que es va construint, en constant revisió, en la del coneixement dels temes i dels autors estudiats i en la del context actual i dels referents històrics (que li permeteren de justificar adequadament els judicis de valor i la proposta jeràrquica que se'n derivava), i, d'altra banda, en l'agudesa de la selecció dels aspectes rellevants i en la capacitat de síntesi.

El mètode de treball resultant és la conseqüència de la insatisfacció davant del positivisme de l'escola sorgida de Manuel Milà i Fontanals, que Molas mateix estudiaria («Els estudis de literatura: l'escola històrica», 1981; «Sobre la periodització en les històries generals de la literatura catalana», 1984) i que l'havia portat a interessar-se per l'estilística i les propostes afins postulades per Leo Spitzer, Erich Auerbach, Dámaso Alonso i Amado Alonso i, després, a partir dels anys de Liverpool, a conèixer en profunditat el sociologisme literari de filiació marxista. Així, a Anglaterra coneix l'obra de Lukács i, allà mateix o en tornar-ne, la d'Arnold Hauser, Antonio Gramsci, Bertold Brecht, Jean-Paul Sartre, Edmund Wilson, Raymond Williams, Cesare Pavese i Lucien Goldmann, que voldrà acoblar amb la dels teòrics i promotors del comparatisme i de la teoria i la història literàries dels àmbits del New Criticism i en general del formalisme: el natural interès pels nous corrents crítics, pel comparatisme i la teoria i la història literàries com a disciplines acadèmiques es veu estimulat per l'autoexigència amb què s'implica en la docència i la recerca universitàries, que el porta a incorporar continuadament lectures de Northrop Frye, Wayne C. Booth, Viktor Sklovski, René Wellek o William Empson, i més endavant Hans-Robert Jauss, entre altres.

Tant en la crítica com en la recerca historioliterària, s'interessà pel conjunt de manifestacions que coexistien en una mateixa societat i que hi evolucionen, és a dir, la literatura culta dels autors consagrats i la dels autors poc coneguts, la popular i la marginal. L'estudi sobre «La cultura catalana i la seva estratificació» (1983) seria un punt d'arribada d'un llarg procés de reflexió, que incloïa el recull de petits articles d'*Una cultura en crisi*, del 1971. Molas hi inventariava els dèficits que la recerca literària

catalana presentava, hi qüestionava alguns dels plantejaments més tradicionals i hi proposava suggestives i sovint agosarades hipòtesis de treball per al desplegament de la història literària a través d'estudis generals o més monogràfics, amb la finalitat de revisar, enfront del tòpic empobridor de «decadència», tot allò que es relaciona amb els grans moviments europeus coetanis, del Renaixement al Romanticisme i als moviments més moderns, amb procediments del comparatisme.

Així, el 1979 publicà un innovador capítol d'una inacabada síntesi d'història de la literatura moderna i contemporània, datat el 1970: *La decadència: del Renaixement al Pre-romanticisme*, que tenia el seu correlatiu en un estudi coetani sobre la poesia popular («Esquema i evolució de la poesia popular catalana», 1972-1973), una matèria ampliada per al segle XIX en un capítol de la part moderna de la *Història de la literatura catalana* que va dirigir: «La nova literatura popular: tradició i modernitat» (1986, en col·laboració), i encara repesa en aspectes concrets a «La novel·la popular: del fulletó a la novel·la de quiosc» (1987), al pròleg a l'edició facsímil de *La Llumanera de Nova York*, del mateix any, i darrerament, a la petita monografia sobre el seu avi, *Emili Molas i Bergés 1870-1918* (2014), artesà del vitrall, cooperativista militant, activista cultural, poeta i autor teatral, en la qual vol destacar de nou, en un cas concret, el pes de la cultura popular en la cultura del catalanisme modern. Impulsà la relectura dels autors del Barroc i participà en la revisió del període amb «Francesc Vicenç Garcia vs. Rector de Vallfogona» (1976), el pròleg a l'edició del teatre de Francesc Fontanella (1988) i «La literatura catalana del Barroc» (1989).

En la seva part dels dos volums d'*Un segle de vida catalana*, abordava, en primer lloc, els corrents literaris del temps de la Il·lustració, sobre els quals tornaria a *Poesia neoclàssica i pre-romàntica* (1968), «Erudició, polèmica i creació en la poesia neoclàssica catalana» (1977), «Poesia barroca i poesia neoclàssica el 1802» (1981) i «Literatura "provincial" i literatura "nacional": introducció a la literatura catalana del tombant dels segles XVIII i XIX» (1991); en segon lloc, hi esbossa alguna de les línies d'estudi dels corrents literaris del segle romàntic en un panorama sintètic que obvia el concepte tradicional i deformat de Renaixença, reincorporat amb un sentit nou en estudis posteriors. En efecte, tot rebutjant d'aplicar el terme Renaixença al conjunt indiscriminat, socialment i culturalment, de fenòmens literaris, culturals i polítics ocorreguts a Catalunya al llarg del segle XIX, l'aplica, a propòsit de *La Renaixença catalana* de Rafael Tasis (1967), a un moviment sorgit «a l'empara de les grans transformacions produïdes per la Revolució industrial», en la línia que afinaria, entre d'altres estudis, a *La cultura catalana durant el segle XIX* (1979), a *Milà i la Renaixença* (1984), al pròleg a *Il·lustració i Renaixença* de Jordi Rubió i Balaguer (1989) i al dels Índexs de la revista «*L'Avenç*» (1989), i a «Josep Franquesa i Gomis, poeta i activista oblidat» (1996). En conjunt, Molas hi proposa l'establiment de les causes històriques del moviment, no solament les inicials, sinó també les que en fa-

rien modificar i diversificar els objectius i les estratègies al llarg del segle XIX, complementàries i fins contradictòries, i la seva base social. Per això, replanteja el significat del paper a atribuir a Frederic Soler i a altres personatges reticents o obertament crítics, i d'una certa repercussió pública a partir sobretot de 1865, amb l'orientació conservadora i confessional de la majoria de les personalitats i les plataformes més implicades en el moviment.

La consolidació, la pervivència i la crisi del Romanticisme són temes abordats inicialment a *Poesia catalana romàntica* (1965) i *Poesia catalana de la Restauració* (1966), que revisaria i unificaria a *Antologia de la poesia romàntica* (1994), i ampliat al capítol corresponent de l'esmentada *Història de la literatura catalana* («La crisi del Romanticisme: la poesia»): hi individualitzava, a més, Apel·les Mestres, destacat abans en dues rigoroses monografies de tipus divulgatiu (al pròleg a l'antologia *Apel·les Mestres*, 1984, i a la col·laboració, titulada «El poeta», a *Apel·les Mestres (1854-1936)*, 1985), i sobretot, en un extens capítol, «Jacint Verdaguer», al qual continuarà dedicant una atenció preferent i renovadora en estudis de referència que culminen en l'edició de *Totes les obres de Verdaguer* (2003-2006, amb Isidor Cònsul) i en l'ampli recull d'estudis propis *Llegir Verdaguer* (2014). Tots dos poetes, Mestres i Verdaguer, són considerats representatius de la modernització literària finisecular a «La poesia catalana i els inicis de la modernitat» (1999), un estudi que certifica la reorientació donada anys abans als estudis del Modernisme, a partir d'«El Modernisme i les seves tensions» (1970), que era part del programa implicat en el «realisme històric», que tingué les manifestacions historiocrítiques de més repercussió amb *Poesia catalana del segle XX* (1963), escrit en col·laboració amb Josep M. Castellet: un dels llibres inicials d'Edicions 62, que, segons Enric Sullà, «oferia [...] un esquema històric rigorós i políticament (progressista) en sintonia amb l'època, i una antologia generosa, també decantada en sentit ideològic (emancipatori, combatiu), però que no molestava gaire», ben segur perquè, com es veu també a *Literatura de postguerra* (1966), que inclou un assaig sobre «Vint-i-cinc anys de teatre», i com ha escrit Josep Murgades, «ni tan sols en l'època més programàtica del realisme històric va deixar Molas de servir-se de procediments analítics i valoratius altres que els estrictament derivats del sociologisme de filiació marxista».

La incitació a l'estudi de la literatura contemporània i a la més coetània era plantejada des de la docència i la crítica, exercida discontinuament a *Serra d'Or* i a *Destino*, i en alguna altra revista, com a activitat d'anàlisi, d'orientació i de creació d'estats d'opinió i com a antídote del conformisme i l'autocomplaença estesos en una certa societat catalana tendent a eximir de les exigències de qualitat i de rigor l'activitat literària pretesament justificada en el patriotisme i el voluntarisme. Es produïa també i d'una altra manera des de les col·leccions literàries i els projectes editorials que Molas concebia o assessorava: «Antologia

Catalana», iniciada el 1964, constituïda per cent títols de tots els temps i codirigida amb Jordi Castellanos a partir del número 73, que modificava la jerarquia literària noucentista amb la incorporació d'autors com Robert, Mestres, Pin i Soler, Brossa o Zanné en el camp literari, i com Francesc Pi i Margall o Marià Cubí en el de les idees; el *Diccionari de la literatura catalana* (1979), iniciat devers el 1965 amb un equip de col·laboradors directes, bàsicament i necessàriament dedicats a la literatura contemporània, perquè tenia una més curta tradició d'estudis; «Clàssics Catalans del Segle XX», iniciada el 1965 amb obres de Riba, Villalonga i Arbó, i «Les Millors Obres de la Literatura Catalana», iniciada el 1978, segons un projecte molt anterior, i tancada el 1996 amb 125 volums, amb què s'ha facilitat l'accés a moltes obres que havien desaparegut del mercat i dels hàbits de lectura. El 1974 fundava la revista *Els Marges*, que dirigí fins al 1990, d'inspiració acadèmica, però no exclusivament universitària, com a plataforma esperada de vehiculació dels estudis proveïts principalment pels nous professionals de l'estudi de la llengua i, més regularment, de la literatura.

Els moviments i els autors del segle XX atesos amb especial interès han estat les avantguardes en general, la poesia visual i Salvat-Papasseit, Dalí i Foix en particular, en estudis com *La poesia catalana d'avantguarda. 1916-1936* (1983), *La crisi de la paraula. Antologia de la poesia visual* (2003, amb Enric Bou) o *Les avantguardes literàries a Catalunya* (2005). I pel que fa a molts altres autors va anar publicant estudis monogràfics, sobre Riba, Pla, Espriu, Fuster, Rodoreda i Villalonga, inclosos, amb molts dels altres estudis, en les àmplies sistematitzacions de *Lectures crítiques* (1975), dels dos volums d'*Obra crítica* (1995 i 1999), de *Sobre la construcció de la literatura catalana* (2010) i d'*Aproximació a la literatura catalana del segle XX* (2010). La reflexió literària, la nota crítica o l'evocació històrica, en paràgrafs extensos o en escrits breus, pròxims sovint a l'aforisme, es fan presents als «Fulls de dietari» que, discontinuament, ha anat publicant en diversos extrets breus a partir de 1976 i més extensament a *Fragments de memòria* (1997) i *El secret de la literatura* (2009).

Era membre de l'Acadèmia de Bones Lletres d'ençà de 1993. El 1998 fou guardonat amb el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, el 1999 rebé la Creu de Sant Jordi de la Generalitat, el 2002 la Medalla del mèrit cultural de l'Ajuntament de Barcelona i el 2003 la Medalla d'Or de la Generalitat.

Per iniciativa pròpia, i fonamentada en el tresor bibliogràfic i documental acumulat, ordenat i treballat al llarg d'una vida, llegat a la Biblioteca Museu Balaguer, va ser creada el 2012 l'Aula Joaquim Molas, mitjançant un conveni de col·laboració de l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, la Universitat de Barcelona i la Universitat Autònoma de Barcelona, amb l'objectiu d'estimular la recerca acadèmica i la formació de nous investigadors, en particular de la literatura dels segles XIX i XX.